

RIPKA, Ivor: Urbanizácia dialektu. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistika Slovaca. 5. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000, s. 87 – 93.

SLANČOVÁ, Dana: V akých podobách existuje súčasná slovenčina? (K sociálno-funkčnej diferenciacii slovenčiny na konci 20. st.). In: Studia Academica Slovaca, 29. Bratislava: Stimul 2000, s. 234 – 249.

ŠTOLC, Jozef: Nárečia, interdialekty, mestský jazyk. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 296 s.

TAYLOR, Craig: Where am I? In: *The Guardian. Weekend*, 23. 11. 2002, s. 17 – 31.

ZEMKO, Ján et al.: Územný a sociálny rozvoj sídel. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1984.

Sémantická interpretácia laudatív v starofrancúzskych hrdinských spevoch z 12. storočia

Dorota Vasilišinová

Oddelenie Slovenského národného korpusu,
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

Preklad literárnych textov zo starej francúzštiny (ancien français) do súčasnej francúzštiny kladie pred prekladateľa veľa nástrah. Časový odstup či medzery v lingvistickom poznaní ancien français robia z takéhoto prekladu mimoriadne zložitý proces. Navyše ide o intralingválny preklad, pri ktorom východiskový jazyk je priamym predchodcom cieľového jazyka. Niektoré lexikálne jednotky pôsobia vo vzťahu k svojim moderným nástupcom ako faux-amis (falošní priatelia), sú charakteristické formálnou podobnosťou a obsahovou odlišnosťou zároveň. Patria k nim aj tzv. etické kvalifikátory (laudatíva), ktoré sú centrom záujmu tohto príspevku. Z výsledkov skúmania významu slov *cortois*, *franc*, *gentil* a *prod/prodom* v starofrancúzskych hrdinských spevoch z 12. storočia, na ktoré som sa zamerala v diplomovej práci (Vasilišinová, 2005), sa v tomto krátkom príspevku obmedzím iba na slovo *gentil*. Uvedený súbor slov je kľúčový na pochopenie starofrancúzskej epiky a jej širšieho kultúrneho pozadia, keďže definuje etický kódex rytierskej spoločnosti. Mojim cieľom je poskytnúť prehľad o významoch, ktoré jednotlivé lexémy, tu najmä slovo *gentil*, môžu nadobúdať v rôznych kontextových použitíach, a tým čiastočne pripraviť cestu prekladateľovi.

Starofrancúzske rytierske spevy alebo gestá sú rozsiahle epické básne, ktoré vznikali koncom 12. storočia až začiatkom 15. storočia. Ospevujú hrdinské činy rytierov, ktorí sa stali legendárnymi. Žongléri ich predvádzali na javisku počas jarmokov a vidieckych alebo hradných slávností, pričom sa sprevádzali

hudobnými nástrojmi a svoje predstavenie často i zahrali.¹ Jedným z najzachovalejších a zároveň najrozsiahlejších cyklov rytierskych spevov je Cyklus o Guillaumovi Oranžskom (Cycle de Guillaume d'Orange ou de Garin de Monglane). Skladá sa z dvadsiatich štyroch piesní, usporiadaných tematicky a chronologicky, opisujúcich nielen osudy legendárneho Guillaumea, ale i jeho predchodcov a potomkov. Samotné historické pozadie ústrednej postavy je sporné a v piesňach sa prelínajú a spájajú osudy viacerých významných historických postáv (Guillaumov). Spolu sa ich podľa J. Bédiera (1914) uvádza asi šesťnásť. Predmetom mojej štúdie boli iba tri texty z cyklu: Chanson de Guillaume (3554 veršov), Charroi de Nîmes (1486 veršov) a Couronnement de Louis (2695 veršov).² Všetky tri boli skomponované približne v rovnakom období prvej polovice 12. storočia a nadväzujú na seba i tematicky. Opisujú osudy Guillaumea počas dobytia mesta Nîmes a Orange, boj proti Saracénom, obranu a korunováciu kráľa Eudovíta a svadbu s krásnou pohankou Orable, neskôr pokrstenou Guibourc.

Pri sémantickej interpretácii laudatív som sa pridržiavala viacerých princípov. Prvým z nich je synchrónnosť, ktorú potvrdzuje výber iba troch textov skomponovaných približne v rovnakom čase. Keďže éra hrdinských spevov zasahuje až štyri storočia, je veľmi dôležité skúmať stav jazyka a jeho lexiky v jednom krátkom časovom úseku. Je však potrebné upozorniť aj na fakt, že relevantnosť údajov o skomponovaní textov je pri takomto literárnom žánri spochybniteľná. Často sa musíme odvolávať na jediný zachovalý rukopis. Druhým princípom je semaziologický prístup. Aj napriek tomu, že predmetom výskumu sú navzájom významovo úzko príbuzné laudatíva, východiskom ani cieľom nie sú onomaziologické štruktúry, nejde o rekonštrukciu lexikálneho mikrosystému pokrývajúceho významové vzťahy medzi lexémami a ich významami, ani o ich hierarchizáciu. Posledným princípom tejto metódy je kontextová interpretácia na základe konkrétnych okurencií laudatív v textoch piesní. Tu je dôležité dodať, že pri takomto type výskumu sú kontext a znalosť kultúrno-historického pozadia opisovaných udalostí často jediným zdrojom poznatkov (ak neberieme do úvahy etymológiu slov).

¹ Ako uvádza François Suard (1993), žonglér má mimoriadny talent, je dobrým spevákom, hráčom na strunové nástroje (viellu) a dokáže predviesť rôzne kúsky. Vedie potulný spôsob života, presúva sa z miesta na miesto podľa potreby. Môže sa pripojiť i ku skupine žonglérov alebo slúži iba jednému pánovi.

² Úplný zoznam piesní tvoriacich Cyklus o Guillaumovi Oranžskom podľa J. Frappiera (1955): Garin de Monglane, Girard de Vienne, Aymeri de Narbonne, Les Narbonnais, Les Enfances Guillaume, Le Couronnement de Louis, Le Charroi de Nîmes, La Prise d'Orange, Les Enfances Vivien, Chevalerie Vivien ou Covenant Vivien, Aliscans, Bataille Loquifer, Moniage Rainouart, Moniage Guillaume, Siège de Barbastre, Guibert d'Andrenas, La Mort Aymeri de Narbonne, Foucon de Candie, Enfances Garin de Monglane, Prise de Cordes et de Seville, Renier, Bueve de Commarchis, Chanson de Guillaume. Piesne sú usporiadané nie podľa doby vzniku, ale podľa tematickej nadväznosti.

Adjektívum *gentil* pochádza z latinského slova *gentilem* znamenajúceho vo francúzštine „qui appartient à la gens (gens, gentis); c'est-à-dire au groupe de tous ceux qui descendent d'un ancêtre commun, puis signifiant „de bonne race“, „bien né“, „noble, beau“ (pochádzajúci z jedného rodu, neskôr to znamenalo pochádzajúci z dobrého rodu, urodzený)“. K pôvodnému latinskému významu „pochádzajúci z istej rodiny“ sa teda vo francúzštine pridružil význam „nadradenosti“. Význam slova *gentil* sa tak neskôr z domény sociálnej („urodzený“) preniesol i na správanie sa na verejnosti, vystupovanie. Pri nahliadnutí do slovníka starej francúzštiny (Greimas, 2004), mapujúceho francúzsky jazyk 9. – 12. storočia, nájdeme tieto významy slova *gentil*:

- noble, de bonne race,
- gentil, courtois,
- joli, beau,
- vaillant, généreux.

Sémantická interpretácia pokračuje vyhľadáním konkrétnych výskytov *gentil* v textoch troch piesní. Najčastejšie sa vyskytuje v Couronnement de Louis (CL), dohromady 34-krát. Na ilustráciu uvediem niekoľko príkladov: verš 256 „*Hé! **Gentilz** cuens, por Deu l'esperitable, ...*“

„...*Et se i fust Aimeris li guerriers,*
verš 571 *Vos **gentilz** pere, qui tant fait a preisier...*“

verš 1356 „***Gentilz om**, sire, eü m'avez mestier;*
Rescos m'avez des mains as aversiers,...“

V Charroi de Nîmes (CN) sa *gentil* vyskytuje jedenásťkrát vo forme adjektíva a dvakrát dokonca i ako adverbium. Tieto posledné dva prípady ma zaujali iba z hľadiska významového, pretože táto štúdia sa zaoberá výlučne adjektívnymi formami stojacimi pri substantíve, prípadne formami substantivizovanými.

verš 29 *Li cuens Guillelmes fu molt **gentix** et ber...*

Isnelement alez a vostre ostel,
verš 47 *Et si vos fetes **gentement** conraer, ...*

verš 696 *Iluec avoit un **gentil** chevalier...*

Si ai ge nom Guillelmes Fierebrace,
filz Aymeri de Nerbone, le saige,
verš 1340 *Le **gentill** conte qui tant a vasselage.*

Trinášťkrát sa *gentil* vyskytuje v poslednej zo študovaných piesní, v Chanson de Guillaume (CG).

verš 288 *Alez vus ent, francs chevalers gentilz,
Car jo ne puis endurer ne suffir
Tant gentil home seient a tort bailli.*

„Vivd'en sire, mar fu; juvente bele,
verš 2002 *Tis gentil cors e ta teindre maissele!*“

verš 2307 *Li gentil cunte revint a la cité.*

verš 2568 *Li quons Willame est prodome e gentil,
Si ad amé ses pers e ses veisins,
Si socurst les, si les vit entrepris.*

Z týchto päťdesiatich ôsmich okurencií adjektíva *gentil* v troch hrdinských spevoch som kontextovo interpretovala a vyčlenila štyri rôzne kontextové významy:

- I. noble** (urodený, šľachtic) – CL 256, CN 696, CG 2307,
- II. vaillant** (udatný, statočný, chrabry) – CL 571, CN 29, CG 288,
- III. généreux, bon** (dobry, veľkorysý, veľkodušný, šľachetný) – CL 1356, CG 2568,
- IV. beau, joli, de belle façon** (pekný, pekne) – CN 47, CG 2002.

Ako možno vidieť i na týchto niekoľkých príkladoch, *gentil* je najčastejšie anteponované pred substantívom v spojení *gentil om*, čo sa neskôr lexikalizovalo do podoby *gentilhomme* (homme d'origine noble, homme généreux, distingué).³ V takomto prípade je *gentil* nositeľom významu noble. Podobne je to aj pri antepozícii pred substantívami *cunte, rei, chevaler, cleric, abé, parenté* atď. Vo viacerých prípadoch je *gentil* súčasťou viacnásobného prívlastku, napr. *li proz e li gentilz, li gentilz et li ber, molt gentix et ber*, kde je vo funkcii intenzifikátora významu slova, v ktorého blízkosti stojí, a tým sa zároveň posúva i jeho vlastný význam (napr. CG verš 2568).

Na záver môžem konštatovať, že význam adjektíva *gentil* sa v priebehu storočí značne zmenil. Z polysémantického slova sa postupne stáva slovo monosémantické. Polysémantický charakter laudatív je potrebné vziať do úvahy pri preklade textov zo starej francúzštiny do modernej, keď už nie je možné prekladať ich, ako je to napr. v prípade slova *gentil*, iba súčasnými *qui plaît par sa grâce* → *agréable, aimable, mignon* alebo *qui plaît par sa délicatesse morale, douceur*⁴, pretože môže dôjsť ku skreslenej interpretácii a zároveň sa tak dnešnému čitateľovi nepriblíži bohatstvo starofrancúzskej lexiky. Ďalšou podstatnou

³ Do slovenčiny sa prekladá ako *šľachtic* alebo *gavalier*. Pre mnohých je azda známejšia anglická podoba slova *gentleman*, prípadne poslovenčené *džentlmen*.

⁴ *Gentil* sa do slovenčiny prekladá ako: 1. milý, príjemný, chutný; 2. dobrý; 3. pekný (Porubská-Gründlerová, 2002).

prekážkou je i preklad takýchto textov do iných jazykov, ako je francúzština, keď sa prekladateľ nemôže uspokojiť s poznaním iba súčasného stavu francúzskeho jazyka.

Literatúra

ANDRIEUX-REIX, Nelly: Ancien français. Fiche de vocabulaire. Paris: PUF 1987.

BEDIER, Joseph: Les légendes épiques. Tome I, Le Cycle de Guillaume d'Orange. Paris: Champion 1914. 464 s.

Chanson de Guillaume. Edition bilingue de François SUARD. Paris: Classique Garnier 1999.

Charroi de Nîmes. Chanson de geste du XIIème siècle. Editée par J. – L. PERRIER. Paris: Librairie Honoré Champion 1974.

Couronnement de Louis. Chanson de geste du XIIème siècle. Editée par Ernest LANGLOIS. Paris: Librairie Honoré Champion 1968.

COUTY, Daniel: Histoire de la littérature française. Paris: Bordas 2002.

DAUZAT, Albert – DUBOIS, Jean – MITTERAND, Henri: Dictionnaire étymologique et historique du français. Paris: Larousse 1995. 822 s.

FRAPPIER, Jean: Les chansons de geste du cycle de Guillaume d'Orange. I. – La chanson de Guillaume, Aliscans, La Chevalerie Vivien. Paris: SEDES 1955. 310 s.

GREIMAS, Algirdas Julien: Dictionnaire de l'ancien français. Paris: Larousse 2004.

PORUBSKÁ, Emilia – GRÜNDLEROVÁ, Viera: Francúzsko-slovenský slovník. Bratislava: Ikar 2002. 799 s.

SUARD, François: La chanson de geste. Paris: PUF 1993. 127 s.

VASILÍŠINOVÁ, Dorota: L'Interprétation sémantique de quelques qualifications laudatives dans les chansons de geste du XIIème siècle. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2005. 67 s.

Základné konštanty v kompozičnej výstavbe cestopisnej literatúry

Katarína Vilčeková

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok

Konštantnými znakmi cestopisu, ktoré určujú formu literárnej výpovede o ceste a cestovaní, sú dokumentárnosť a autentickosť. Dokumentárnosť do značnej miery určuje základné druhové znaky cestopisu. Autentickosť je jedným zo základných prvkov výstavby dokumentárnej prózy, ktorý autor používa pri uskutočňovaní estetickej funkcie. Pre pochopenie špecifickej epickosti cesto-